

Gesamtkunstwerk Steiner

(Art + antiques, 5.6.2015, Milena Bartlová)

Aenigma v Muzeu umění Olomouc

Nejsme zvyklí na to, aby se u nás konala výstava, která by nějaký celoevropský jev výtvarné scény představila vůbec poprvé. Taková je však výstava Aenigma v Muzeu umění v Olomouci, která poprvé mimo interní prostředí prezentuje tvorbu autorů a autorek přímo spojených s hnutím antroposofie. Nejen realizace, ale i výzkum, na němž spočívá, byly provedeny v mezinárodní spolupráci, přitom však nikoli za podpory veřejných prostředků, ale především díky antroposofickým nadacím a soukromníkům. Projekt je to však ještě nezvyklejší, než by se zdálo z této úvodní charakteristiky. Instalace včetně malby stěn velkého sálu olomouckého muzea i zvolený font tiskovin představují samostatné exponáty, neboť jsou samy výtvarným projevem antroposofie. Mimořádný význam připadá dřevěným rámcům obrazů. Vedle kreseb, maleb, vyřezávaných soch a fotografií architektury je vystaven též nábytek, oděvní tvorba, šperky, modely dětských pokojíčků pro panenky a prostorová buňka, jejíž vnitřek léčivě koncentruje barevné a tvarové energie.

Duch v hmotě

Všechna tato výtvarná práce má jednotný záměr a komplexní význam, tedy lze právem mluvit o jednotném stylu v užším uměleckohistorickém smyslu. Barevné tóny jsou stejně přesně (vědecky, totiž na základě teorie barev J. W. Goetha) volené jako asymetricky zalamané a organicky změkčené tvary dřevěných rámců, nábytku a grafického designu. Dohromady to vše sdílí jasně formulovaný smysl a cíl: vlastním fyzickým prožitkem tvůrce i vnímajícího v souladu s přirozeným rytmem jednak osvobodit ducha z hmoty, jednak jej hmotě zpět vtisknout.

Díla systematicky vytvářejí celostní prostředí (Gesamtkunstwerk), které podporuje spiritualitu zdravého ducha ve zdravém těle, žijícího v bezprostředním kontaktu s vesmírnými silami. Výtvarná práce ztělesňuje kreativitu a vitální sílu lidského ducha. Je nedílnou součástí komplexu dobrého života podle antroposofických pravidel, jež zahrnují filozofii, hudbu, architekturu, tělocvik a tanec (tyto čtyři disciplíny jsou chápány jako rytmické prostorové aktivity), medicínu (homeopatie Weleda), školský a vzdělávací systém (waldorfské školy) i organické zemědělství rytmizované podle fází měsíce (systém Demeter). Máme totiž před sebou výstavu výtvarné práce dobře organizovaného a ideově kompaktního hnutí fungujícího na pomezí náboženské církve či sekty. Opírá se o nauku, již vypracoval zakladatel hnutí Rudolf Steiner (1861–1925), který má status nejvyšší autority. Jeho technicky neumělé výtvarné projevy na poli kresby, dřevořezby a architektonického navrhování jsou pro antroposofické tvůrce stejným návodem jako citáty, jež lze ve Steinerových spisech nalézt coby odpovědi na nejrůznější otázky. Záměrně zatím používám termín výtvarná práce, ačkoli výstava a její monumentální doprovodná publikace hovoří ve vztahu ke Steinerovi samozřejmě o výtvarném umění, ba o uměleckém slohu. Výstava i další doklady shromážděné v katalogu jsou totiž určitě působivé, povznášející a vyhraněným způsobem esteticky uspokojivé. Není ale vůbec jisté, zda to opravdu je umění, a to umění kvalitní.

Spirituální realismus

Důvodem této pochybnosti není široká škála technik a médií zastoupených na výstavě. Pro část diváků (včetně autorky této recenze) je přijatelný i esoterní či okultní způsob uvažování. Problémem je sebevědomá jistota, že i v umění se jen naplňuje zadání jasně formulované velkým učitelem, a to za pomoci ověřených postupů. Jistota tvůrců, že spolu s celou antroposofickou společností vědí, co je správné a co je zdravé, co je to umění, krása a zbožný duch. Duchovně úspěšné kresby a energeticky ozdravující židle dosáhneme stejně konkrétními postupy jako při přípravě léčiv a v zemědělství.

Tato sebejistota, zásadně odlišná od myšlenkově a existenciálně riskantního charakteru umění moderní doby, je důvodem, proč antroposofická tvorba dosud zůstávala uzavřena ve svém vlastním společenství. Texty v katalogu tvrdí, že přehlížení antroposofického umění je důsledkem ideové zaslepenosti a cíleného ideologického bojkotu ze strany historiků umění. Těžko koneckonců psát recenzi na projekt, který otevřeně pracuje se spikleneckými teoriemi, jejichž je prý od druhé světové války obětí, a který sám sebe situuje v napětí mezi abstraktním expresionismem (podporovaným CIA) a socialistickým realismem (podporovaným stalinským sovětským režimem) blíž tomu druhému. "Spirituální realismus" je vskutku celkem dobrá charakteristika zmíněného svěbytného a sevřeného výtvarného stylu s vyhraněným didaktickým cílem.

Pokud bychom chtěli antroposofické umění vymanit z uzavřenosti, nejlepším nástrojem by jistě byla

solidní umělecko historická kontextu a lizace. Tak postupovali autoři výstavy Rudolf Steiner a současné umění / Myslet bez konce (2011), kteří odmítli interní antroposofickou tvorbu a představili umění inspirované blíže či vzdáleněji Steinerovým myšlením od Josepha Beyuse přes Karla Malicha po Olafúra Eliassona a Anishe Kapoora. Česká verze tehdejší výstavy v DOX onu vynechanou část záměrně doplnila a objektivně představila to nejlepší z tvorby českých antroposofických umělců a hudebníků první poloviny 20. století.

V sektářském duchu

Nynější Aenigma jedním exponátem připomíná Beuyse a hrdě u nás poprvé uvádí "matku abstrakcionismu", švédskou malířku Hilmu af Klint, i oni jsou však zahrnuti do povšechně dojmových a nestrukturovaných informačních přehledů, nahrazujících standardní katalogová hesla. Většinu esejů svazku zaplňuje rozvažování o přesné definici antroposofického umění a defenzivně agresivní výtky tradiční kunsthistorii. Osamělá tak zůstává jediná skutečně uměleckohistorická analýza v katalogu, již napsal český spolupracovník projektu, olomoucký historik umění David Voda. Analyzuje překvapivou vizuální podobnost antroposofické řezby ve dřevě a českého kubistického designu, aby zjistil, že jde o jevy paralelní, a nikoli geneticky příbuzné. Ani on si bohužel nevšiml studie o tvorbě Hildy Pollak v kontextu raného abstrakcionismu publikované Ladou Hubatovou-Vackovou v Tichých revolucích uvnitř ornamentu (2011).

Na tabuli uprostřed olomouckého výstavního sálu je napsáno: "Každé pravé umění je antroposofické." Snad je to míněno vstřícně ke světu mimo kruh žáků Rudolfa Steinera, lze tomu ale rozumět i jako arogantnímu přivlastnění toho, co vzniká jinak – totiž svobodně. Problém s výstavou Aenigma a jejím katalogem vidím v tom, že stejně jako umění, které pro nás objevuje, je koncipována v sektářském duchu, ačkoli by z něj ráda vyšla ven. Na jedné straně jsou přívrženci a zasvěcenci, kteří chápou, a proti nim na druhé straně ti, kdo nabízenou pravdu nepochopili a nevzali ji za svou. Stojí mimo kritický rozum, proto na ni nelze vlastně napsat kritiku. Nejaktuálněji se výstava dotýká zdejší nedávné diskuse na téma smyslu současného umění. Představuje výtvarnou tvorbu, která je programově krásná, harmonická a duchovní, která dokonce ověřeně didakticky a léčebně působí na celostní zdravý rozvoj člověka. Jako umění je to ale až na výjimky většinou kýč.